

Ulrike Weckel, *Zwischen Häuslichkeit und Öffentlichkeit. Die ersten deutschen Frauenzeitschriften im späten 18. Jahrhundert und ihr Publikum*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1998. ISBN 3-484-35061-X

Het vrouwentijdschrift groeide in Duitsland aan het eind van de achttiende eeuw uit tot een bloeiend medium. Tot 1770 werden er zo'n dertig afzonderlijke tijdschriften voor vrouwen gepubliceerd, maar in de periode 1770-1800 steeg het aantal vrouwenbladen spectaculair: er verschenen maar liefst tachtig nieuwe titels op de markt. Vergeleken bij andere Europese landen als Frankrijk en Engeland was dat een ongekend hoog aantal. Uniek was ook het feit dat een aanzienlijk deel van deze tijdschriften door vrouwen werd geredigeerd.

De achttiende-eeuwse Duitse vrouwenpers staat de laatste decennia volop in de wetenschappelijke belangstelling. Van de hand van Sabine Schumann verscheen in 1980 een bibliografische lijst, terwijl onderzoeksters als Ulrike Böhmel Fichera en Ruth Dawson in de daaropvolgende jaren verschillende artikelen over afzonderlijke vrouwentijdschriften publiceerden. De in 1998 uitgekomen studie van Weckel, die bijna 700 pagina's telt, biedt verreweg het compleetste overzicht, zowel in bibliografisch als inhoudelijk opzicht. Weckel spitst zich toe op de door vrouwen geredigeerde vrouwentijdschriften uit het laatste kwart van de achttiende eeuw, maar ze besteedt ook ruime aandacht aan de voor- en nageschiedenis. Het is in veel opzichten een bewonderenswaardig boek, omdat Weckel erin is geslaagd een descriptieve benadering met een meer theoretische invalshoek te combineren.

Rode draad in dit volumineuze boek vormt het door historici veelvuldig gehanteerde begrippenpaar 'Öffentlichkeit' (openbaarheid) en 'Häuslichkeit' (huiselijkheid).

Weckel stelt dat de toepassing van deze termen te vaak tot een gesimplificeerde weergave van de historische werkelijkheid heeft geleid. Te gemakkelijk wordt de politieke openbare sfeer als het domein van de man omschreven, terwijl de a-politieke familie- en privésfeer als het terrein van de vrouw wordt betiteld. Weckel wil zichtbaar maken dat de redactrices en hun tijdschriften zich voortdurend tussen de twee uitersten van 'openbaarheid' en 'huiselijkheid' bewogen. Verhelderend is dat ze het discours van de redactrices niet zozeer tegenover het mannelijke discours plaatst, maar dat ze de wisselwerking tussen die twee benadrukt. Soms leverden redactrices met hun teksten een bijdrage aan het algemene proces van 'privatisering', waarbij vrouwen steeds eenduidiger aan de huishouding en het gezinsleven werden gekoppeld. Andere keren creëerden ze via dit medium een eigen publieke ruimte voor vrouwen, waarin juist geluiden van verzet klonken. De titel van Weckels dissertatie weerspiegelt die ambiguïteit: *Zwischen Häuslichkeit und Öffentlichkeit*.

Weckel brengt haar empirische materiaal onder in vier hoofdstukken. Hoofdstuk een bevat naast een beschrijving van de ontstaansgeschiedenis van de Duitse vrouwenpers ook een presentatie van alle door vrouwen geredigeerde tijdschriften, hoofdstuk twee is gewijd aan de redactionele werkzaamheden van de redactrices (contacten met uitgevers, medewerkers, financiële besommingen etc.), hoofdstuk drie gaat over het publiek (inclusief de receptie in de algemene pers) en hoofdstuk vier bevat tekstanalyses, toegespitst op de vraag welke handelingsruimte ('Handlungsräume') de redactrices hun lezeressen toedachten in het huiselijke én openbare leven.

Een van de boeiendste hoofdstukken vind ik dat over het publiek, vooral omdat dit onderwerp in de internationale onderzoeksliteratuur over de vrouwenpers nog niet eerder zo systematisch werd behandeld

(veelal ontbreekt daartoe bovendien het bronnenmateriaal). Van vijf vrouwen-tijdschriften zijn de intekelijsten bewaard gebleven en Weckel geeft een uitvoerige analyse, inclusief tabellen geordend naar sociale samenstelling, beroep, regio, sekse en burgerlijke stand. Er zijn ook landkaarten van Europa afgedrukt waarop de geografische verspreiding is ingetekend. In één oogopslag wordt zo duidelijk dat de vrouwtijdschriften een grote regionale verspreiding kenden, zij het dat ze vooral in de zuidelijke regio's van het Duitse Rijk terecht kwamen. Enkele tijdschriften gingen zelfs de grenzen over. Zo werden *Pomona* (1783-84), *Amaliens Erholungsstunden* (1790-92) en *Die Einsiedlerin aus den Alpen* (1793-94) besteld in Rusland, Polen, Denemarken en Hongarije.

Naar al dit cijfer- en kaartmateriaal kan de lezer urenlang en met bewondering blijven kijken: zo veel gegevens en zo ordelijk gerangschikt. Hoewel de intekelijsten altijd slechts een beperkt deel van het feitelijke publiek onthullen, geven ze toch een aardig beeld van de sociale milieus waarin de tijdschriften circuleerden. Lezers werden niet alleen gerecrueteerd uit de hogere burgerstand, maar een substantieel deel van het publiek was van zeer hoge adellijke komaf. Maar liefst 48 exemplaren van *Pomona*, een maandblad dat geredigeerd werd door de bekende schrijfster Sophie von la Roche, werden besteld door personen uit de meest vooraanstaande Europese adellijke kringen. Tot de intekenaars behoorden de Russische Catharina de Grote, de Engelse koningin, de Deense koningin en haar dochter en de aartshertogin van Oostenrijk. Er waren ook dertien Nederlandse intekenaars, allen afkomstig uit Den Haag. Onder hen bevonden zich stadhouder Willem V en zijn echtgenote Wilhelmina van Pruisen, die enkele jaren later overigens ook intekende op *Amaliens Erholungsstunden*. En, interessant detail, ook een zekere 'Herr von Clef' bestelde een exemplaar van *Pomona*. Zou dit soms Isaac van Cleef zijn, met wie Betje Wolff en Aagje Deken in 1786 plannen maakten om een Nederlandse versie van dit maandblad op de markt te brengen?

Het staat buiten kijf dat Weckel een zeer waardevolle bijdrage heeft geleverd aan de (vrouwen)persgeschiedenis. Toch zijn er, zoals bij elke studie, wel enkele kritische kanttekeningen te plaatsen. Weckel heeft in haar streven zo compleet mogelijk te zijn een ontzaglijke hoeveelheid gegevens in één boek bij elkaar willen brengen. Om al het materiaal de baas te blijven, heeft de auteur voor een heel strakke structuur gekozen. Dat komt de praktische bruikbaarheid van het boek zeker ten goede, maar soms is de verslaggeving naar mijn smaak te schematisch en opsommend. De auteur slaagt er, mede door het hoge abstractieniveau van de formuleringen, niet in om de geschiedenis tot leven te wekken of om iets van de historische 'sensatie' op de lezer over te brengen: hoe was het eigenlijk om als vrouw een eigen tijdschrift te redigeren? Welke obstakels en moeilijkheden moest ze overwinnen?

Dat neemt niet weg dat Weckels omvangrijke studie een onmisbaar naslagwerk zal blijken te zijn, niet alleen voor degene die zich verdiept in de geschiedenis van het vrouwtijdschrift, maar ook voor een ieder die zich meer in het algemeen bezig houdt met historisch onderzoek. Weckels studie maakt eens te meer duidelijk hoe veelomvattend het historische tijdschriftonderzoek is: om inzicht te verkrijgen in het functioneren van een tijdschrift moet men rekening houden met de auteursintenties, uitgeverstrategieën, het beoogde en het feitelijke publiek, de receptie, de historisch-maatschappelijke context etc. In 1997 pleitte Sophie Levie voor een 'Handboek voor tijdschriftstudies', waarin volgens haar niet zozeer een eenduidige methode dient te worden voorgesteld, maar waarin wel allerlei methodologische kwesties en vraagstellingen rondom het tijdschriftonderzoek aan de orde zouden kunnen komen (in: *Jaarboek voor de Nederlandse boekgeschiedenis* 5 (1998), 159). Voor de samenstelling van zo'n handboek, dat er mijns inziens zeker moet komen, vormt Weckels studie een uitstekende gids.